

УДК 81'27:272:811.111

Лади́ка О. В.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО КОНЦЕПТУ *AMERICAN DREAM*

У статті на прикладі концепту *AMERICAN DREAM* представлено методи дослідження лінгвокультурного концепту, визначено послідовність етапів дослідження семантичної структури лінгвокультурного концепту. Зроблено висновок про те, що запропонований комплексний аналіз дає змогу отримати відносно достовірне уявлення про сутність досліджуваного концепту.

Ключові слова: лінгвокультурний концепт, метод дослідження, концептуальний аналіз, компонентний аналіз, семантична структура.

Лады́ка О. В. Методология исследования лингвокультурного концепта *AMERICAN DREAM*. – Стаття.

В статье на примере концепта *AMERICAN DREAM* описываются методы исследования лингвокультурного концепта, определяется последовательность этапов исследования семантической структуры лингвокультурного концепта. Делается вывод о том, что представленный комплексный анализ дает возможность получить относительно достоверное представление о сущности исследуемого концепта.

Ключевые слова: лингвокультурный концепт, метод исследования, концептуальный анализ, компонентный анализ, семантическая структура.

Ladyka O. V. Methodology of investigation of linguocultural concept *AMERICAN DREAM*. – Article.

The article deals with the methods of investigation of linguocultural concepts. The sequence of stages of the investigation of the semantic structure of a linguocultural concept is defined on the basis of the analysis of the concept *AMERICAN DREAM*. Conclusion is made, that complex analysis gives the possibility of having a relatively reliable idea about the essence underlying the concept under study.

Key words: linguocultural concept, method of investigation, conceptual analysis, component analysis, semantic structure.

Статтю присвячено методології дослідження лінгвокультурного концепту *AMERICAN DREAM*.

Актуальність дослідження зумовлена теоретичною та практичною значимістю цього питання. Протягом останніх десятиліть чимало науковців (Н.Ф. Венжинович, С.Г. Воркачов, В.І. Карасик, В.В. Козловський, Н.А. Красавський, С.Х. Ляпін, Г.Г. Слишкін, Ю.С. Степанов) досліджували природу, будову, функціонування лінгвокультурного концепту як одиниці, що виражає зв'язок мови, культури й мовної особистості. Разом із тим, як зазначають лінгвісти, унаслідок складності явища існує ще багато нерозв'язаних завдань [1; 3; 6; 9; 10; 11; 14; 16; 17], одним із яких є питання методології опису семантичної структури концепту.

Мета статті – представити методологію дослідження лінгвокультурного концепту *AMERICAN DREAM* як багатовимірного ментального утворення, відміченого національно-культурною специфікою. Завдання статті полягає у визначенні: 1) методів дослідження лінгвокультурного концепту як такого; 2) алгоритму опису лінгвальних і лінгвокультурних ознак концепту *AMERICAN DREAM*; 3) інтерпретації його структурної організації.

Методика вивчення лінгвокультурного концепту передбачає врахування декількох факторів: по-перше, цілі й завдання, які ставить перед собою дослідник; по-друге, матеріал, який береться до уваги дослідником; по-третє, чи досліджується концепт лише в межах мовної картини світу одного етносу чи в порівняльному аспекті, коли до дослідження залучаються мовні картини світу двох чи трьох етносів.

У сучасних дослідженнях концептів застосовуються такі підходи: структурно-семантичний, що передбачає використання компонентного аналізу (С.В. Мастерских, Т.В. Бойко); структурно-семантичний з інтеграцією методу компонентного аналізу й польового методу для опису певного концепту чи концептосфери (Т.П. Вільчинська, В.Д. Гольдберг, О.Ю. Качмар, М.В. Томенчук); вивчення концептів за допомогою когнітивних метафор (М.Г. Лебедько, Г.А. Огаркова, Л.О. Сандига); методи кластерного аналізу (І.С. Сінкевич), фреймового моделювання (О.В. Малікова), прототипного моделювання (Л.В. Гайдученко) та інші [2; 4; 7; 8; 13; 14; 18].

Найпоширенішими методами дослідження лінгвокультурного концепту, за нашими спостереженнями, є *аналіз словникових дефініцій* для вивчення смислових ознак концептів, що вербалізуються мовними одиницями; *етимологічний аналіз* ключового слова-імені концепту; *побудова лексико-фразеологічного поля* ключового слова. Застосування *аналізу синонімічних одиниць* ключового слова допомагає виявити низку одиниць, які можуть бути близькими за значенням до досліджуваної лексеми. Часто дослідники у своїх наукових розвідках використовують метод *контекстуального аналізу*, у якому поряд з індивідуальними ознаками предметів чи явищ враховуються ознаки контекстів, до яких вони належать. Особливо вживаною є одна з методик концептуального аналізу – аналіз сполучуваності лексем-вербалізаторів концепту. Популярністю користується також *аналіз когнітивних метафор* як змістових компонентів структури концепту. Під час дослідження

лінгвокультурного концепту *аналіз репрезентації слова-імені концепту в пареміях, афоризмах, індивідуально-авторських конотаціях* сприяє розширенню переліку мовних засобів вираження концепту. Дослідниками також застосовуються такі методи, як встановлення *семіотичного й асоціативного поля* концепту, *кількісний аналіз* та інші. Для виявлення змісту концепту лінгвісти часто вдаються до *лінгвістичного експерименту*, наприклад *асоціативного експерименту*, *соціологічного опитування у вигляді анкет*. Теоретичне підґрунтя для проведення лінгвістичних експериментів, а також їхні практичні здобутки висвітлено в працях Т.В. Бісовецької, О.І. Горошко, О.О. Залевської, З.Д. Попової та Й.А. Стерніна, О.Я. Сурмач та інших. Особливе місце в лінгвоконцептології займають контрастивні та зіставні дослідження.

Перегляд чинних методик концептуального аналізу [1; 3; 6; 9; 11; 14–17] дав змогу зробити узагальнення: попри їхні розбіжності всі вони спираються на однакові дослідницькі процедури, зокрема етимологічний аналіз, компонентний аналіз і контекстуальний аналіз, тому, застосовуючи інтегративний підхід, під час аналізу лінгвокультурного концепту пропонуємо використовувати комплексну методику, спрямовану на висвітлення різних аспектів концепту. Зауважимо, що в нашому дослідженні концепт AMERICAN DREAM розглядається саме як лінгвокультурний концепт, оскільки його культурна цінність є очевидною. AMERICAN DREAM як лінгвокультурний концепт – це насамперед ментальна сутність, у якій відображається дух народу, що й визначає його антропоцентричність – орієнтованість на духовність, суб'єктивність та особистісну сферу носіїв американської етносвідомості. Зважаючи на те, що лінгвокультурний концепт є варіативним і багаторівневим структурованим семантичним утворенням, його дослідження вимагає опису як лінгвальних, так і лінгвокультурних ознак.

Аналіз вербального вираження концепту спрямовує дослідження від імені концепту до сукупності позначуваних ним значень. Пояснення вимагає той факт, що концепт може виражатись декількома мовними знаками, їхньою сукупністю, а може й не мати репрезентації в системі мови. Коли концепт отримує вербальне вираження, то ті засоби, які використовуються для цього, виступають як засоби мовної об'єктивації, вербалізації, мовної репрезентації концепту. Серед найбільш поширених засобів вербалізації концепту більшість учених називають поруч зі словом фразеологізм. Н.Ф. Алефиренко основними засобами вербалізації (об'єктивації) концепту називає слово, фразеологізм, словосполучення, структурну схему речення й навіть текст, «якщо в ньому розкривається сутність якогось концепту» [1, с. 8]. Отже, під об'єктивацією (мовною об'єктивацією,

мовною репрезентацією) розуміється механізм регулярного відтворення концепту за допомогою мовних явищ.

Для опису лінгвальних ознак лінгвокультурного концепту AMERICAN DREAM залучаємо методи, описані нижче.

Етимологічний аналіз. На відміну від традиційного аналізу лінгвокультурних концептів, під час яких із точки зору етимології розглядається тільки ключове слово – ім'я концепту, дослідження особливостей вербалізації концепту AMERICAN DREAM передбачає укладання етимологічного портрету його базових елементів. Спершу здійснена базова вибірка лексичних одиниць для дослідження етимологічної будови концепту. Лексемами, які співвідносяться з поняттям «американська мрія» визначені такі: іменники *freedom, opportunity, equality, success* та прикметники *happy, prosperous, material*. Зазначені вище лексеми слугували основою нашого дослідження, оскільки самі поняття, що позначаються ними, знайшли своє лексикалізоване відображення в більшості випадків об'єктивації концепту AMERICAN DREAM. *Етимологічний аналіз* вказаних лексем проведений із метою фіксації в них сем, які актуалізуються в концепті AMERICAN DREAM.

1. **Аналіз семантики імені концепту.** Для дослідження значення, зафіксованого в мовному знаку, залучаємо *аналіз словникових дефініцій* із виокремленням сем різного типу для вивчення смислових ознак концепту із залученням 31 лексикографічного джерела.

2. **Встановлення синонімічних одиниць імені концепту** на основі аналізу лексикографічного матеріалу.

3. **Аналіз і систематизація форм мовної експлікації концепту**, до яких відносимо: 1) лексеми; 2) різноманітні фразеологічні утворення (ідіоми, паремії, прислів'я, приказки, афоризми тощо); 3) у цілому тексті.

4. **Визначення частотності вживання** мовних засобів у фактичному матеріалі для встановлення аспекту актуальності.

Для опису лінгвокультурних ознак концепту AMERICAN DREAM застосовуємо поєднання низки методів і прийомів.

Для системного дослідження впливу культури на процес концептуалізації поняття *American dream* та встановлення його етнокультурних характеристик використовуємо *описовий метод*, *метод лінгвістичного спостереження* та *метод лінгвокультурологічного аналізу*, що полягає в комплексному аналізі й інтерпретації емпіричного матеріалу з урахуванням культурного контексту певної історичної епохи. Це стає можливим завдяки залученню тих даних, які були отримані з історичних і культурологічних джерел. Такий підхід дозволяє поєднати лінгвістичний матеріал

з історико-культурним тлом, яке визначало світогляд мовця тогочасної епохи, та розглядати його у світлі лінгвокультурології. Наприклад, номінація *equality* (рівність) в американській лінгвокультурі тісно пов'язана з проблемою свободи й расової дискримінації, яка стала гострішою в другій половині XIX ст., що висвітлено у вірші У. Уїтмена «Over the Carnage»: *The dauntless and rude shall touch face to face lightly; / The dependence of Liberty shall be lovers, / The continuance of Equality shall be comrades*. Словосполучення *continuance of Equality* свідчить про рівність усіх громадян, що є засадничим принципом формування суспільного устрою.

Для визначення культурної цінності концепту AMERICAN DREAM у картині світу США досліджується ієрархія цінностей, типова для американської національної культури, вивчається характер відображення ціннісних пріоритетів у мові. Ціннісні прояви концепту, зафіксовані в мові, насамперед у її лексиці та фразеології, аналізуються за допомогою методу контекстуального аналізу.

Культурна обумовленість концепту AMERICAN DREAM і його місце в мовній картині світу США встановлюються також шляхом аналізу образів та асоціацій, які формуються на підставі індивідуального досвіду й колективного знання.

Наступним кроком дослідження лінгвокультурного концепту є моделювання його структури. Значна кількість лінгвістів, зокрема С.Г. Воркачов, В.Б. Гольдберг, В.І. Карасік, О.Ю. Качмар, В.В. Колесов, А.М. Приходько та інші, описують семантичну структуру концепту за допомогою компонентного аналізу, виокремлюючи в концепті ціннісну, образну й поняттєву сторони [6, с. 129; 8]; поняттєву, образну та значеннєву складові [3, с. 80]; поняттєвий субстрат, перцептивно-образний адстрат і ціннісний (валоративний) епістрат [16, с. 55–64]; первинну форму-концептус, чуттєво-зоровий образ, логічне поняття, символ [10, с. 36–38]. Відмінності в підходах до семантичної структури лінгвокультурного концепту досить умовні. Усі вони спрямовані на виокремлення в концепті якісно відмінних складових, які можливо описати за допомогою аналізу мовних знаків із різних позицій (лексичне значення, денотативність і конотативність, сполучуваність, асоціативність, образність, національно-культурна специфічність тощо).

Беручи до уваги розглянуті підходи й зазначені вище ознаки лінгвокультурного концепту, визначаємо, що його семантична структура включає поняттєвий, образний, ціннісний, символічний, національно-культурний та ідейний компоненти. Для опису структурних компонентів лінгвокультурного концепту AMERICAN DREAM залучаються згадані вище методи та прийоми дослідження для того, щоб максимально повно вивчити, як відбу-

вається взаємодія мови, свідомості й культури в межах концепту національної концептосфери.

Для виявлення поняттєвого компоненту концепту AMERICAN DREAM ми використовуємо *аналіз словникових дефініцій* для виділення тих семантичних домінант імені концепту, які не змінюються із часом (мрія, надія (*dream, hope*), свобода (*liberty, freedom*), рівність (*equality*), достаток (*prosperity*), успіх (*success*), демократія (*democracy*), відкриті можливості (*open possibilities*), радість (*joy*), щастя (*happiness*), пошук (*search, quest*), процес (*process*), діяльність (*action, activity*), розбагатіти (*get rich*), можливий (*real*), здатність (*ability*), хороше життя (*good living*), краще життя (*better life*), приватна власність (*private property, homeownership*).

Під час аналізу образного компонента лінгвокультурного концепту AMERICAN DREAM використовувався *аналіз метафоричних засобів вираження концепту* в мовній свідомості. Наприклад, концептуальна метафора «American dream – двері» полягає в тому, що «американську мрію» пов'язуються із зоною входу в певне приміщення, а саме двері, що є частиною будівлі чи огорожі. Ідейно-художній образ *золотих дверей* зустрічаємо в Е. Лазарус: *I lift my lamp beside the golden door!* («The New Colossus»). Цей образ емоційно забарвлений і символізує надії та мрії, які є дуже дорогими серцю емігрантів і які можуть здійснитися на новій, демократичній землі. Аналіз концептуальних метафор був проведений згідно із запропонованим Дж. Лакоффом та М. Джонсоном поділом на онтологічний, структурний та просторовий типи [19, с. 35–49].

Основним методом вивчення *ціннісної* складової концепту є *інтерпретативний аналіз*, за допомогою якого дослідник може визначити національно-ціннісні конотації, які розкриваються в тлумаченні, у тексті. Ціннісний компонент розглядається через переносні значення та фразеологічні звороти, що дозволяють визначити асоціативні ознаки лінгвокультурного концепту. Задля опису ціннісного змісту концепту залучаємо також метод компонентного аналізу для встановлення поняттєвого та поняттєво-мовної оцінки для виявлення специфіки ціннісного компонента.

Дослідження символічного компонента концепту базувалося на використанні методу *контекстуального аналізу*, оскільки символічна складова лінгвокультурного концепту є прихованою частиною, межею концепту, яка незмінно присутня в його структурі як елемент, який привнесений культурою й реалізується в певних ситуаціях спілкування, у мовленні. Критерієм виділення й визначення символу вважаємо його функціональну значимість, оскільки він призначений не для називання, а для заміщення більш важливих і культурно значимих об'єктів або моделей пове-

дінки. Наприклад, символ *green light* у контексті роману «Великий Гетсбі» уособлює надію, гроші та заздрість. У центрі мрії головного героя – надія, проте заздрість і спокуса грошей забруднюють її. Гетсбі – шляхетна людина, однак «американська мрія» заплутує його життєві орієнтири.

Для дослідження національно-культурного компоненту лінгвокультурного концепту AMERICAN DREAM було застосовано аналіз взаємозв'язку між національним менталітетом, американським національним характером і засобами їх мовної об'єктивації, що демонструють певні культурологічні конотації. Наприклад, було встановлено, що сприйняття Америки як країни мрій, можливостей і щасливого життя міцно закріпилося в американському національному менталітеті. Тому часто США називають країною з необмеженими можливостями (*land of opportunity* (Дж. Вашингтон, А. Лінкольн, Б. Обама, В. Роджерс, А. Девіс, Р. Данко та інші); *the land of promise* (П. Нефи, М.Л. Кинг, Б.Б. Смит, Дж.Р. Холланд та інші); *the new world* (Ф.І. Карпентер); *a place for people to have that opportunity* (Б. Морган), саме тому тут бажають жити люди з усіх кутків земної кулі, з різних культур.

З метою більш повного представлення структури лінгвокультурного концепту AMERICAN DREAM в американській етносвідомості застосовуємо *польовий метод опису концепту*. Визнаючи польову структуру концепту, погоджуємось із З.Д. Поповою та Й.А. Стерніним, які зазначають, що «польовий опис робиться з опорою на дані про яскравість, актуальність тих чи інших когнітивних

(концептуальних) ознак у структурі концепту» [15, с. 21]. Концептуальною ознакою вважаємо найменшу одиницю концепту. Виділяємо в структурі концепту ядро, ближню й дальню периферії. У ядерну зону концепту входить поняттєва складова, репрезентована узагальненою інформацією про об'єкт. Щодо зони ближньої периферії, то вона складається із суттєвих, проте не основних уявлень, а елементи дальньої периферії становлять власне зміст інших концептів [12, с. 53]. До периферії належать смислові елементи образної, ціннісної, національно-культурної, символічної й ідейної складових концепту.

Таким чином, сучасні дослідники одностаїні в тому, що лінгвокультурний концепт, який увібрав у себе особливості менталітету етносу, віддзеркалює культурний розвиток нації, виражається мовними засобами конкретної мови й характеризується досить складною змістовою організацією та структурою. Поєднання різних методів під час вивчення лінгвокультурного концепту зумовлене кінцевою метою лінгвокультурного дослідження, зокрема моделюванням структури лінгвокультурного концепту як мисленнєвої одиниці колективної свідомості через мовні (та позамовні) дані, що дає змогу розкрити його зміст і лінгвокультурологічну специфіку.

Перспективним є дослідження лінгвокультурних концептів як у мовній картині світу певної нації, так і в порівняльному аспекті у двох чи більше лінгвокультурах. Потребує обґрунтування побудова певної моделі дослідження лінгвокультурного концепту, зважаючи на його специфіку.

Література

1. Алефиренко Н.Ф. Проблемы вербализации концепта. Теоретическое исследование / Н.Ф. Алефиренко. – Волгоград : Перемена, 2003. – 95 с.
2. Бойко Т.В. Лінгвокультурний концепт MINNE/КОХАННЯ в німецькій поезії мінезангу XII – XIV століть: структурний та семантичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Т.В. Бойко. – К., 2011. – 212 с.
3. Воркачев С.Г. Концепт счастья в русском языковом сознании: опыт лингвокультурологического анализа : [монография] / С.Г. Воркачев. – Краснодар : Изд-во Ку-бан. гос. техн. ун-та, 2002. – 142 с.
4. Гольдберг В.Б. Структурные связи в лексико-семантическом поле языка: на материале русского и английского лексико-фразеологического поля «биологическое существование человека» : [монография] / В.Б. Гольдберг. – Тамбов : Изд-во ТГУ, 2000. – 232 с.
5. Горошко Е.И. Интегративная модель свободного ассоциативного эксперимента / Е.И. Горошко. – Х. : Изд. группа «РА – Каравелла», 2001. – 320 с.
6. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
7. Карпова К.С. Вербалізація національно-специфічних концептів американського суспільства XX – початку XXI ст. : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / К.С. Карпова. – К., 2008. – 259 с.
8. Качмар О.Ю. Мовна актуалізація концепту MANAGEMENT в управлінському дискурсі США : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / О.Ю. Качмар. – Львів, 2014. – 20 с.
9. Козловський В.В. До питання методології дослідження лінгвокультурного концепту / В.В. Козловський // Іноземна філологія. – Л., 2008. – Вип. 120. – С. 3–8.
10. Колесов В.В. Язык и ментальность / В.В. Колесов. – СПб. : Петербургское востоковедение, 2004. – 240 с.
11. Красных В.В. Этнопсихолінгвістика и лінгвокультурология : [курс лекцій] / В.В. Красных. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2002. – 284 с.
12. Моспанова Н.Ю. Добро и зло / Ю.Н. Моспанова // Антология концептов : у 5 т. / под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина. – Волгоград, 2005–2008. – Т. 3. – 2007. – С. 53–67.
13. Огаркова Г.А. Вербалізація концепту кохання в сучасній англійській мові: когнітивний та дискурсивний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Г.А. Огаркова. – К., 2005. – 20 с.
14. Полюжин М.М. Про синкретичні теорії концепту / М.М. Полюжин // Проблеми романо-германської філології : зб. наук. пр. – Ужгород : Ліра, 2006. – С. 5–22.

15. Попова З.Д. К методологии лингво-когнитивного анализа / З.Д. Попова, И.А. Стернин // Филология и культура : материалы III международной научной конференции / отв. ред. Н.Н. Болдырев : в 3 ч. – Тамбов : Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина, 2001. – Ч. 2. – С. 19–22.
16. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А.М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
17. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры: опыт исследования / Ю.С. Степанов. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. – 824 с.
18. Томенчук М.В. Варіантно зумовлена концептуалізація дійсності у сучасній англійській мові : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / М.В. Томенчук. – Ужгород., 2008. – 229 с.
19. Lakoff G. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago : University of Chicago Press, 1980. – 280 p.